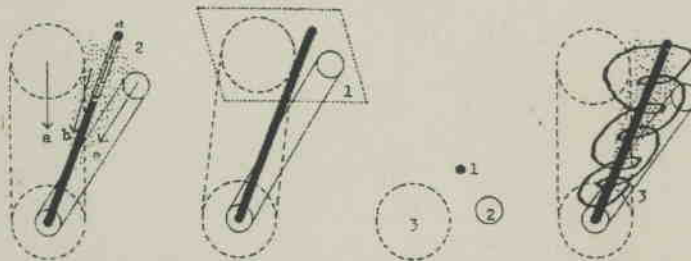

TERVEZÉSELMÉLET

T A N U L M Á N Y O K

BME ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ÉS MŰEMLÉKI TANSZÉK

**A Művelődési és Közoktatási Minisztérium Programfinanszírozási
Pályázata által támogatott program keretében készült doktorandusz és
mesterképzős tanulmányokból válogatta és szerkesztette:**

Simon Mariann

A borítót Janáky István grafikáinak felhasználásával készítette:

Klobusovszki Péter

**BME ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ÉS MŰEMLÉKI TANSZÉK
BUDAPEST, 1998**

Spontán - montázs - építészet

Spontán-montázs-építészet-írás

- Janáky István építészeti írásaiból -

Janáky István: A negyedik műtípus.
in: Bercsényi 28-30. 1977/2. 27-35. p.
• "abszolút" halmaz• strukturáltság• a
változás érezhetővé vált• jelentőssé
vált• a változás már jelenthette a
változást• széttagoeltság• a
legértékesebb tartalmú mondandókat
fenyegetően kaotikus tárgyhalmaz
értelmet adó strukturáltság• mindig
különböző típusú változások
pillanatnyi lenyomata• különböző
struktúrányomok• változások•
cserélődései• aktuális strukturálás•
komplett tárgyi lajstromozás•
nomenklatura• ez nem "önmagában
zárt....struktúra• 1. a meglévők• 2. az
originálisak• 3. spontánok•
kifejezésbeli igényei• szétszedés•
differenciálás• "részekre tördelés"
összerakás fázisa• változni kezd• kezd
"használni"• ő is magán viseli a
változások nyomát• 1. rituális-mágikus
• 2. autonóm-klasszikus• 3. szubjektív-
romantikus• 4. egy negyedik műtípus•
e műtípus a tárgyi világ irányába is

Spontán-montázs-építészet

- Janáky István építészeti írásaiból -

Janáky István 1938-ban született
Budapesten. 1961-ben diplomázott az
ÉKME Építésmérnöki Karán. Előbb a MÁV
tervezője volt, majd az Iparterv vezető
tervezője lett. A Mesteriskolát 1970-72
között végezte. 1975 óta a Mesteriskola
építésmestere. 1990-ben Ybl-díjat kapott.

Janáky írásait elemezve találkozunk a
"spontán építészet" fogalomkörével. E név
alatt egy olyan kategóriát állít fel, mely a
hagyományos építészettörténeti és
elméleti, stílus szerinti besorolásoktól
függetlenül érték- és érzékenység-elvűség
alapján ítéli meg az épületet.

A stílus-fogalommal való ütközés
problémájáról 1984-es, *A mai
magyarországi építészet stíluskérdései* c.
írásában szól. Írásában kritikusan felvázolja
a '45 utáni magyar építészet fejlődését. A
'20-as évek modern mozgalmától
eredeztetve szétválást tapasztal a köznyelvi
érthetőségű építészet és a műépítész

nyitott és nyitott a jelentésköre is- tervezett strukturáltságok és sorsuk hozta elváltozásai- összemontírozott struktúrák autonómiája- "bonyodalmak tisztázhatósága"- "bonyodalmak kezelhetősége"- a "bonyodalmakon való hatalom"- 1. az egyes struktúrákon belül:...az egyes struktúrák természetes öntörvényeik ...szerint tudnak változni- 2. a kontamináció- 3. penetráció- az eredeti struktúrák kisebb-nagyobb mértékben módosulnak- bizonyos strukturális elhatárolások mégis megőrződnek és ezek révén fennmarad az eredeti strukturáltságnak valamiféle emléke-

Janáky István: A mai magyarországi építészet stíluskérdései. in: Magyar Építőművészet 1984/1. 18-21. p.

• építészeti stílusról beszélni- a stílus fogalmához valami gondosságra, következetességre, finomságra utaló jelentés is tapad- ellenségesség tapasztalható a stílus státusával- a stílusreminiszcenciák őrzésének egyre erősödő igyekezete- stílusvonzalma....virulens, kiirthatatlan volta- a tárgyi környezet építésével kapcsolatosak- vizuális köznyelvszerű gazdagodások- a hivatali műépítészet és a spontán építés- a rikító....másság

formavilága közt. Véleménye szerint a modern építészet egyszerűsítő-sematizáló gondolkodásmódja oly eszközök alkalmazását kényszerítette a tervező építészekre, mely eleve elhatárolta a létrejövő művet a köznapi, általános szintű befogadástól. A "luxus-építészetten" felnövő tervező-generáció a II. világháború után a nagy vállalatokhoz került - és természetesen magával vitte addigi gyakorlatában alkalmazott formavilágát. Ekként mentődött át a háború előtti magánirodák tervezési kultúrájának világa a nagyvállalati szocialista iparba. Az államhatalmi gépezet részévé vált műépítészet ön maga felemészítőjévé vált. A tipizálás, a formanyelv leegyszerűsítése, az építés elbürokratizálódása mind a köznyelviségtől való távolodás irányába hatott. A szocreál történetiséget visszahozó próbálkozása is kudarcra volt ítélve, hisz a köznyelviség ilyen irányú alapjai már rég eltűntek. A modern építészethez visszalépő nagyipari tervezés automatizmusa, bár lassú fejlődésen ment át, mindvégig távol maradt a köznyelvi szinttől.

Mindeközben nagymértékű építészeti kultúra virágzott a lehatároltság minden korláta nélkül. Janáky e "spontán építészetnek" nevezett köréhez sorolhatjuk nemcsak a vidék családi-kaláka-magánház-építkezéseit, de a hivatalos építészet

egy házgyárban készült lakótelepi ház külseje, közösségi terei....és a benne foglalt lakások között a műépítészeti szubkultúra termékei a spontán környezetalakítás területei a külső és belső közötti összhang.....családi háznál hazai műépítészetnek szinte lételeme a stilizációs tevékenység....a spontán építésben a stílus csak....másodlagos dolog a műépítészet éppen ortodoxiájának következtében őrzője az építészeti hagyományoknak cinikus apátia a stílus elutasításának hangoztatása ellenére nagy feszültségműépítészet és a mellette szerényen egzisztáló alacsonyabbrendű építési jelenség-halmaz között spontán építési és tárgyalakítási tevékenység hatalmas anyaga egy szakmai szubkultúra gyenge szála az önkifejezés vágyából termelődött a szocreál kudarcai stílusorientációi teljesen megmerevedtek elutasítónak váltak minden stilisztikai finomság....íránt beruházói gyakorlat mély elbürokratizálódása 1. idővel megfellebbezhetetlen stílus-dogmatizmussá köve-sedett benne egyfajta folyamatosság, bizonyos lassú önfejlődés tapasztalható

alkotásainak engedély nélküli átalakításait és a lakótelepi épületek szűkebb emberi környezetének, a saját lakásbelső alakításának tényét is.

Mielőtt azonban rátérnénk a spontán építés "stílusjelenségeinek" vizsgálatára, egy időrendbeli ugrással foglalkozzunk néhány mondat erejéig a '80-as években jelentkező posztmodern hatásával is. *Hét szöveg* c. írásában Janáky kitér e "minden volt stílus bekebelezését szorgalmazó felfogás" hatására. Az emberi érzékelés érzékeny figyelembevételét hangsúlyozó posztmodern azonban véleménye szerint a spontánhoz képest nem tudott eléggé közel kerülni a meghatározottságtól mentes alkotás szabadságához, így stílussá dogmatizálódott.

A spontán építészet fogalomkörének építészetelméleti alapjait *Negyedik műtípus* c. írásában fogalmazza meg. Szerkezetiségében modellezve a tervezés-megvalósulás-használat folyamatát vizsgálja az egyes részegységek viszonyát a teljességhez, az alakítási-alakulási kapcsolatok összefüggésrendszerét.

2. amelyik a pillanatnyi egzisztenciális csillag-állásnak legjobban megfelel 3. "egységes oeuvre"-re tartva igényt....egész munkásságukkal orientálódnak egy kiválasztott stílus felé....taktikázó egzisztenciális szempontok alapján 4. szuper-individuális stílus-demonstrációk ez a gyakorlat abszolút sterilitást kíván 5. a műépítészett zárt felekezeti jellegén lazítani igyekeznek sokféleség újfajta montázszerű környezet gyakorlata megértése felé mutat összefüggéstelennek tűnő tárgy- és elemhalmazaiban felbukkan....a stilisztikai egységnek a lehetősége heterogén integráció

Janáky István: Iromány a Mesteriskola VIII. ciklusának évkönyvébe. in: Magyar Építőművészet 1989/1-2. 66. p. 73. p.
 • a dolgok holtan fekszenek merev és közönyös az alakításhoz folyamodtak
 • a jelentések burka a tárgyakból jelek váltak az értelmezés légköre a jelentés jelensége a szétesés veszélye eltávolította egymástól a jelet, a jelentést és az interpretációt
 1. a mechanikus gondolkodású tárgyak 2. jelentések tárgyak nélkül
 3. interpretációs tevékenysége....a legszűkebb praktikumokra

Az épülethez, mint objektumhoz kapcsolva a létrehozásának folyamatára ható tényezőket, valamint a már kész alkotás környezetének hatásából adódó formálódásának fogalomkörét összekapcsolva beszél spontán építészetéről. A posztmodern filozófia elemző lényegiségének megfelelő részekre szedés után az összeállítás fázisát egy változási folyamat teszi teljessé. Nincs a részek egyediségéből adódó közvetlen struktúrameghatározottság, az épület Janákynál állandóan változó organizmus.

Még a közvetlen modellezésnél maradva tekintsük át, miből is áll e kapcsolatrendszer, és csak ezután térjünk rá a közvetlen tervezéseméleti vonatkozásokra.

Janáky az "abszolút" fogalmából kiindulva vallja az azt felépítő egységek autonomitását. A részekre bontva történő elemzés által eléri az egyéni struktúraelemek lényegiségét - ezek hierarchikus összerakásával, fegyelembé véve az összeállítás folyamatára ható további tényezőket, kapjuk meg a feladat indukált megoldását. Azonban éppen itt lép túl a posztmodern építészeti filozófiák tartalmiságán. Véleménye szerint az alkotás nem áll meg létében e "tökéletesített" szinten. A már említett

korlátozódik az elhagyás fázisai hatalmas energia tartotta össze széthúzást....hatalmak erejeként az elemek között keletkezett térben a köztes térben jelek....jelentések és interpretációk hulladécai nyüzsgönek a lét bensőségességét. 1. a jelen (legfelső) síkjában dolgoznak csak a jelek, jelentések és értelmezések elszakadt voltát érzékelik nagy beletörődéssel. 2. a három mező egységét tűzzel-vassal helyreállítsák az összeforrasztást már többé nem lehet megvalósítani. 3. a leírt jelenség teljes történetét igyekszik felfogni a széttagoltság hosszú lejárati tény bejárják az ügy teljes terjedelmét. 4. a szűk....csak a körök valamelyikében tud vagy akar mozogni. 5. és él még a köznép is.

Janáky István: Hét szöveg. in: Magyar Építőművészet 1990/3-4. 12-23. p.

• eszembe jutott, hogy elhagytam a spontán építészetet. lágyítója esedékesebben mint valaha. 1. amiket természetességgel használnak. 2. szomorú vidámságú tárgytenyészetek. 3. egy szörnyű....környezet-réteg keletkezik tárgy, a végképp gazda nélkül maradt tárgy-gyepük vidékei. 1. a szellem jelenléte. 2. vad ösztön. 3. a stílus és

külső tényezők hatása, a létrehozáshoz képest változó körülmények, az alkotás életben való megfeleléséből adódó alakulási folyamatok minden adott pillanatban átformálják létét. Így "mindig különböző típusú változások pillanatnyi lenyomataként áll előttünk".

A környezet hatását - legyen az fizikai vagy szellemi - nem egyértelműen egyirányúan ható tényezőként kezeli. A kialakításban játszott szerepét korábbi építészeti elméletek is magukénak vallották (pl. a modern: adott helyre, adott funkcióval - tökéletes megoldás), azonban további hatását Janáky jelentőségteljesen hangsúlyozza. Tehát nem csak úgy, hogy a létrehozott objektum hasonul idővel környezetéhez, hanem egy kölcsönös folyamatot vallva az is természetszerűleg hat környezetére.

Ezáltal nem az alkotás folyamatáról beszélünk valójában, hanem az alkotott mű létének folyamatosságáról, ahol a létrehozás csak egy része a teljes "történetnek". Így válik a mű léte mozzanataiban folytonossá, az állandó alakulásból adódóan organikus egésszé.

A "spontán építészet" tervezéseméleti vonatkozásait taglalva, érzékenységében nagyon közelállónak tapasztalhatjuk a

az emberi viselkedés hiányának tragédiája: a spontánság hát életben maradt: szétterjedőbbnek érzem: a kifejezhetőség lehetőségességgel van szoros kapcsolatban, az elmondottak záloga: a jelentés fegyver: a tárgyak megint szótlanok: tulajdonos nélküliség mezői: butiknegyed állati spontánsága: a szegény magánszféra tehetetlensége és a honi gazdagság tehetségtelensége: teljessé válik a poszterkép: ideges, boldogtalan idill: a mai spontánság ördögi ellensége a valóságos valóság: önkéntes tárgyalakítás fegyver volt: e jelentés pedig vér volt: a jelentés fegyver, a meghódítandó pedig az egzisztencia: a mai spontánság nem jelentés, hanem valami ismeretlen dolog: szervetlen szervezet: a spontánság a műviség ellenpárjaként működött: 1. a hatalomkörnyezetéé: 2. a köznépi spontaneitás: az egzisztencia az egyetemességgel lévén összekapcsolódva: ma az egyetemesség külön kategóriává szakadt: vak erők önkénytelensége: nem ehhez a kapható valósághoz van közük: a tárgy érzete, a gondolat érzete, az érzés érzékelése: mintha a spontánság a stílus helyét foglalta volna el:

posztmodern gondolatvilágához. Azonban míg a posztmodern irányzatok az emocionális hatás végett alkalmaznak építészeti eszközöket (történeti stílus-elemek, a dekonstrukció széttördeltsége...), addig a spontán építészetben nincs akkora jelentősége a szándékoltságnak. A dolgok önmagukat indukálják. Megfelelő érzékenység szükséges csak a jelek befogadásához. S itt további elméleti lehatárolások fogalomköréhez érkezőnk: a jel, a jelentés és az interpretáció hármasságának egységéhez. E megközelítés az elemek egyéni létéből adódó teljesség hatás eléréséből fogalmazódik meg. S ezen elemi megközelítés építész általi reagálása alapján kategorizál tervezői hozzáállást.

A posztmodern filozófia "minden egész részekre tört" alapkijelentéséből indulva:

1. Beletörődve e szétszakadásba, nem visszanyúlva az eredetiséghez, helytelen kapcsolatokat felállítva rosszul alkotók;
2. A csak egyes részek fontosságát felismerők;
3. Az elemek egységességének szükségét felvállalók, akik azonban csak egyes részek önmaguk megfeleltetéséig jutva nem teljességet érnek el, ezáltal nem is megtalálva az eredeti régít;

a személyesség érvényre juttatása·
 törvényalkotó elsődlegessé szilárdult·
 nem keveredik össze· nem alakul ki a
 természetes átmenet· a pusztá
 viselkedés lenyomatainak halmazává
 válnak· a dolog beláthatatlan síkká
 változik· egyenként ne vegytiszta· az
 igazi kinyilatkoztatások....az
 átmosódásokba jelennek meg· a
 homályos átmenetek....tisztulni
 akarnak· a kiélesedett tárgyak....
 átmenetiségre vágnak· ilyen amilyen,
 és hogy nem is lehet más· az érzések
 és érzelmek pontosságát keresi· a
 manifesztáció bilincs· a
 kinyilatkoztatás szörnyűséges emberi
 találmány· az építészet is csak
 látszólag örök, fenntarthatósága....a
 spontán építészet fennmaradásán
 múlik·

Irodalomjegyzék Janáky István
 említett írásaihoz

A negyedik műtípus. in: Bercsényi 28-
 30. 1977. 27-35. p.

*A mai magyarországi építészet
 stíluskérdései* in: Magyar
 Építőművészet 1984/1. 18-21. p.

*Iromány a Mesteriskola VIII.
 ciklusának évkönyvébe.* in: Magyar
 Építőművészet 1989/1.2. 66. p. 73. p.

Hét szöveg. in: Magyar Építőművészet
 1990/3-4. 12-23. p.

4. Akik felismerve e töredékesség meg-
 nem-változtathatóságát, nem az egység
 újra elérésére törekednek, hanem a teljes
 megismerésből adódó, a mai kor
 spontaneitására finom rezonanciával
 válaszoló, más jellegű
 teljességközeliségre törekednek.

Az előzőek tükrében talán nem mondható
 véletlennek, hogy a 6. velencei biennálén
 "az építész, mint szeizmográf" értékelte a
 kor rezdüléseit. Nem tagadva egy mai
 irányzat létét vagy jogosságát sem,
 megmutatva a XX. század végének a kor
 társadalmi-gazdasági-politikai jelenére
 "válaszó" építészetét.